

ก่องข้าว : คุณค่าในวัฒนธรรมอีสานสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

Kongkhao: From Esan Cultural Value to Its Commoditization Process

พัชนีย์ เมืองศรี (Patchanee Muangsri)* ดร.วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ (Dr.Viyouth Chamruspanth) **

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เพื่อศึกษาถึง คุณค่าของก่องข้าวในวัฒนธรรมอีสาน และกระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของก่องข้าว โดยใช้แนวคิดการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้า เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ แนวทางการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้อาวุโส ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สมาชิกกลุ่มจักสานก่องข้าว ชาวบ้านทั่วไป และเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า คุณค่าของก่องข้าวในวัฒนธรรมอีสาน เป็นคุณค่าด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและด้านการสานสัมพันธ์ของคนในชุมชน สำหรับกระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของก่องข้าว ซึ่งมีกระบวนการผลิตภายใต้มาตรฐานเดียวกัน การแบ่งหน้าที่ตามความชำนาญ การกำหนดราคาและการสร้างช่องทางการจำหน่าย การให้คุณค่าและความหมาย การสนับสนุนจากภาครัฐ และการเปลี่ยนแปลงด้านรูปลักษณะและหน้าที่ของก่องข้าว

ABSTRACT

This research investigated value of Kongkhao in Esan culture, and process of cultural commoditization based on the concept of cultural commoditization. Interview guideline, participatory and non-participatory observation guidelines used in data collection. Key informants consisted of aging people, formal and informal leaders, member from Kongkhao handicraft association, villager, and related officer. Research result found that Kongkhao in Esan culture had highly value in term of local intelligence and people's relationship. The cultural commoditization of Kongkhao process, found that, the process consisted of the standardization, duty division within the group, product pricing and distribution, meaning creation, government supports, and also the change of its appearance and function.

คำสำคัญ : คุณค่า กระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

Key Words: Value, Cultural commoditization

*นักศึกษาลัทธิศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

**ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนเป็นจำนวนมาก ทั้งต่อวิถีการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนการอพยพย้ายถิ่นฐานสู่พื้นที่ที่มีความเจริญและเหมาะสมต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นความเจริญตามยุคสมัยของสังคมไทยที่เกิดขึ้น อีกทั้งการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้แพร่ขยายเข้าสู่พื้นที่ชนบท เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขายมากขึ้น ตามกระแสทุน นอกจากนี้ การได้รับอิทธิพลการใช้ชีวิตแบบคนเมือง ทำให้ภาคชนบทเปลี่ยนระบบการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดมากกว่าการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการในครัวเรือนดังเช่นในอดีต (วาริน, 2546) และยังคงส่งผลต่อโครงสร้างสังคมใหม่ให้มีความก้าวหน้าในหลายๆด้าน ไม่ว่าจะเป็นความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม กระทั่งความเจริญก้าวหน้าในด้านเทคโนโลยี ซึ่งส่งผลต่อรูปแบบหีบห่อ ของบรรจุภัณฑ์ให้มีความนำสมัย ท่ามกลางวัฒนธรรมและความเป็นอยู่ที่แตกต่างจากอดีต

ปรากฏการณ์ที่ยืนยันถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ ภูมิปัญญาการจักสานก่องข้าว ซึ่งในอดีตผู้ชายอีสานมีหน้าที่ในการจักสานก่องข้าวเพื่อใช้ในครอบครัว และเพื่อใช้ในงานพิธีกรรมสำคัญของชุมชน ดังนั้น การจักสานก่องข้าวจึงเกิดขึ้นเพื่อสนองต่อความจำเป็นในการใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของชุมชน และเป็นสิ่งที่แสดงถึงวัฒนธรรมความเป็นอีสานและวัฒนธรรมการกินข้าวเหนียว ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของไทลาว อีสาน และยังเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งที่มั่นคงและตัวตนของคนอีสาน อันแสดงถึงความเป็นพวกพ้องเดียวกัน หรืออีกนัยยะหนึ่งก็แสดงให้เห็นถึงการดูถูกทางชาติพันธุ์ เป็นผู้ที่ขาดโอกาสทางสังคม ฐานะเศรษฐกิจและการศึกษา ภายใต้อิทธิพลของระบบทุนนิยมและความเจริญในด้านต่างๆ (สุจิตต์, 2551) จากหลักฐานทางโบราณคดีในประเทศไทยที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่เคยอาศัยอยู่บริเวณบ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี เมื่อประมาณ 4,000 ปีมาแล้ว ได้มีการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆขึ้นมา แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับสัมพันธกับวัฒนธรรมการกินข้าวเหนียว คือ ภาชนะดินเผาชิ้นหนึ่ง รูปร่างคล้ายชาม หรืออ่างเล็กๆ ผิวด้านนอกมีรอยของลายจักสานโดยรอบ แสดงว่าภาชนะจักสานชิ้นนั้น ทำขึ้นโดยใช้ดินเหนียวยาลี้ด้านในของภาชนะจักสาน เมื่อดินแข็งตัวแห้งแล้วจึงนำไปเผาไฟ ซึ่งไฟจะไหม้ภาชนะจักสานจนหมดเหลือเพียงภาชนะดินเผาที่มีร่องรอยของภาชนะจักสานดังกล่าว (วิบูลย์, 2532) ซึ่งเป็นพัฒนาการทางงานช่างในยุคแรก และได้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการมาซึ่งรูปแบบของภาชนะที่ใช้รองรับข้าวเหนียวที่เรียกว่า ก่องข้าว จะเห็นว่า สังคมไทยในอดีตเป็นสังคมที่ผู้คนสามารถผลิตปัจจัยในการดำรงชีวิตได้เองเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นอาหารหรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ งานจักสานหรือเครื่องจักสาน เป็นงานหัตถกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน โดยเฉพาะวิถีชีวิตของชาวชนบทในสังคมเกษตรกรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

อย่างไรก็ตาม การกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจในชุมชนที่มุ่งกระจายและสร้างรายได้สู่พื้นที่ชนบท โดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ในการดำรงชีวิตภายใต้โครงสร้างสังคมสมัยใหม่ ซึ่งชาวบ้านหมู่บ้านยางคำ จังหวัดขอนแก่น มีการทำหัตถกรรมจักสานก่องข้าวเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้า โดยได้รับการพัฒนาจากหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน ชาวบ้านนำเอาภูมิปัญญาการจักสานก่องข้าวที่ได้รับถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาปรับใช้ในการดำรงชีวิต และเพื่อเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจของชุมชน อันเป็นการปรับตัวต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงภายนอกชุมชน ซึ่งชาวบ้านได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มการทำหัตถกรรมจักสานก่องข้าวขึ้นมา สำหรับการจัดตั้งกลุ่มจักสานนั้น ต้องอาศัยบุคคลที่มีความชำนาญ มีทักษะ และมีความรู้ในการจักสาน เพื่อให้เกิดการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและการถ่ายทอดองค์ความรู้ในการทำหัตถกรรมจักสานก่องข้าว ขณะเดียวกัน

ก็เป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนอีกทางหนึ่ง ส่งผลให้การทำหัตถกรรมจักสานก่องข้าว จากเดิมเป็นการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนได้กลายมาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน และเกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่าย ตลอดจนรูปแบบ สี สัน และลายจักสานของก่องข้าวที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้นจากอดีต อาทิ รูปทรงของก่องข้าวเปลี่ยนจากรูปทรงดั้งเดิมคือ ทรงกลม เปลี่ยนเป็นรูปทรงหัวใจ รูปทรงสี่เหลี่ยม เป็นต้น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนไปตามความต้องการของตลาดและเพื่อให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่ จากการศึกษาของ สืบพงศ์ หงษ์ภักดี (2548) ได้ศึกษากระบวนการทำหัตถกรรมท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่ระลึกสำหรับนักท่องเที่ยว พบว่าชาวบ้านบ่อสร้างทำหัตถกรรมที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อในตำนานของชุมชน การสนับสนุนจากภาครัฐส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการผลิตริมพื้นเมืองขึ้น คือชาวบ้านมุ่งผลิตเพื่อการค้าจำหน่ายมากกว่าการค้าในเชิงประโยชน์ใช้สอย เพื่อให้เป็นสินค้าที่ระลึก การทำริมพื้นเมืองเพื่อจำหน่าย ซึ่งเป็นการนำเอาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของชุมชนมาทำให้เกิดเป็นสินค้า และเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชน

นอกจากนั้น ก่องข้าว ได้ถูกเชื่อมโยงให้เข้ากับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยของระบอบเวลา สถานที่ บุคคลและวัตถุประสงค์การใช้ประโยชน์ จึงทำให้ก่องข้าวมีความหมายนัยยะที่ซับซ้อนกันไปตามสังคมสมัยใหม่ โดยการสร้างความหมายสร้างคุณค่าใหม่ให้กับก่องข้าว ซึ่งในปัจจุบันพบว่า มีการนำเอาเอกลักษณ์ของก่องข้าวมาเป็นแรงบันดาลใจในการออกแบบอาคารเพื่อการพาณิชย์ ดังเช่น ศูนย์การค้าใหญ่ในจังหวัดขอนแก่น มีลักษณะคล้ายก่องข้าวขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นการสื่อถึงเอกลักษณ์ของความเป็นอีสาน แสดงให้เห็นว่า ก่องข้าว ได้ถูกปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่และความสำคัญไปจากเดิม ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะ

ศึกษา คุณค่าของก่องข้าวในวัฒนธรรมอีสาน และกระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของก่องข้าว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาถึงคุณค่าของก่องข้าวในวัฒนธรรมอีสาน
2. เพื่อศึกษาถึงกระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของก่องข้าว

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยมุ่งไปที่การศึกษาทำความเข้าใจถึงคุณค่าของก่องข้าวในวัฒนธรรมอีสาน และกระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของก่องข้าว โดยการวิจัยครั้งนี้ได้เลือกพื้นที่ในการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลคือ หมู่บ้านยางคำ ตำบลยางคำ อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการสืบทอดภูมิปัญญาการจักสานก่องข้าวจากบรรพบุรุษ และยังเป็นแหล่งจักสานก่องข้าวเพื่อจำหน่ายเป็นสินค้าก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน

ใช้การรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาจากข้อมูลมือสอง เอกสารวิชาการและกึ่งวิชาการ และการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการพื้นที่วิจัย โดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ แนวทางการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม รวมถึงการสัมภาษณ์กลุ่มเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วย ผู้อาวุโส ผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ สมาชิกกลุ่มจักสานก่องข้าว ชาวบ้านทั่วไป และเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ โดยการตรวจสอบ การจัดหมวดหมู่ของข้อมูลเพื่อหาประเด็นที่ตกหล่น โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) กล่าวคือ ในแต่ละวันผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความถูกต้องและความครบถ้วนของข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์การพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน การสัมภาษณ์พูดคุยนั้นผู้วิจัยจะใช้การถามคำถามเดิมใน

เวลาที่ต่างกัน การปรับคำถามใหม่ และการปรับแนวทางการสัมภาษณ์ให้เหมาะสม เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถให้ข้อมูลและตอบคำถามได้ตรงกับทักษะของตนเองมากที่สุด และอาศัยข้อมูลจากบันทึกการลงภาคสนาม (field note) ข้อมูลที่มีการจัดหมวดหมู่แล้วมารวบรวมข้อมูลทั้งหมดที่ได้มา เช่น ข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์กลุ่ม รวมไปถึงการจดบันทึกข้อมูลด้านต่างๆของหมู่บ้าน เมื่อผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว จึงทำการนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analysis Description) และนำเสนอตามกรอบแนวคิดทฤษฎี

ผลการวิจัย

คุณค่าของก่องข้าวในวัฒนธรรมอีสาน พบว่าก่องข้าวมีความสำคัญกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในด้านสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากในอดีต การจักสานก่องข้าวเป็นการผลิตขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือน ก่องข้าวจึงมีคุณค่าในด้านประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก เป็นคุณค่าด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เชื่อมโยงวัฒนธรรมการกินข้าวเหนียว นำไปสู่การประดิษฐ์และสร้างสรรค์สิ่งของสำหรับใส่ข้าวเหนียวที่นึ่งสุกแล้ว การประดิษฐ์ก่องข้าวนี้ใช้ความรู้และเทคโนโลยีพื้นบ้านรวมทั้งทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น เช่น ไม้ไผ่ที่เกิดเองตามธรรมชาติในบริเวณหัวไร่ปลายนาของชาวบ้าน เรียนรู้ที่จะใช้ให้เกิดประโยชน์และมีคุณค่ามากที่สุด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่ได้เรียนรู้และสั่งสมในการรู้จักวิถีธรรมชาติที่มีในท้องถิ่นของตนเอง สามารถนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แบบวิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเอง ผู้การสร้างสรรค์สิ่งของเครื่องใช้ที่มีคุณค่าและใช้ประโยชน์ได้จริง ในปัจจุบัน ภูมิปัญญาการจักสานก่องข้าวของชาวบ้าน ได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิต ตลอดจนการปรับเปลี่ยนรูปทรงของก่องข้าวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนที่เกิดขึ้น นอกจากคุณค่าด้านประโยชน์ใช้สอยแล้ว ก่องข้าวยังมีคุณค่าด้านภูมิปัญญากับการแสดงออกให้เห็นถึงความงาม ซึ่งถูก

ถ่ายทอดออกมาในลักษณะของรูปทรง พื้นผิว สี ตลอดจนลายจักสานบนก่องข้าว ที่มีการสอดประสานกันอย่างลงตัวเหมาะสม เป็นองค์ประกอบของงานจักสาน อันเกิดจากความชำนาญและความสร้างสรรค์ของชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่ถูกแสดงออกเพื่อประโยชน์ใช้สอยแต่แฝงไว้ด้วยความงามของงานจักสานก่องข้าวอย่างแท้จริง ในปัจจุบัน การจักสานก่องข้าวยังคงถ่ายทอดและแสดงออกซึ่งความงามของงานจักสานท้องถิ่น แต่ความงามเหล่านั้น ได้ถูกปรับเปลี่ยนความงามเพื่อเป็นสินค้าและการสร้างรายได้ ไม่ใช่ความงามเพื่อประโยชน์ใช้สอยดังเช่นในอดีต

ภูมิปัญญาการจักสานก่องข้าวของชาวบ้านนั้น ยังมีคุณค่าในด้านสามัคคีของคนในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นกันมากยิ่งขึ้น ในอดีต ชาวบ้านมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันในช่วงเวลาหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจประจำวัน เช่น การทำไร่ทำนา การรับประทานอาหารเย็นร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว จากนั้นชาวบ้าน ทั้งคนหนุ่มสาว ผู้สูงอายุ พ่อบ้านแม่บ้าน และเด็กๆ ทุกคนจะออกมารวมกันที่ลานกลางหมู่บ้าน ก่อไฟนั่งล้อมวงเพื่อพูดคุยกัน เรียนรู้การจักสานก่องข้าวร่วมกัน และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องต่างๆ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนให้มีความแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้นผ่านกิจกรรมที่เรียกว่า การลงช่วง ของชุมชน (การลงช่วง คือ การรวมตัวทำกิจกรรมหรือพิธีกรรมของชาวบ้าน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน)

ในปัจจุบัน การลงช่วงของชาวบ้านหายไปพร้อมกับความเจริญจากไฟฟ้าที่เข้ามาในชุมชน ชาวบ้านเปลี่ยนไปให้ความสนใจกับความทันสมัยที่มาพร้อมแสงสว่างแทนการออกไปนั่งล้อมวงเช่นเดิมนอกจากนั้นก่องข้าวยังมีความสำคัญในงานบุญกฐินที่จัดขึ้นทุกปี ซึ่งในงานบุญนี้ชาวบ้านจะนำก่องข้าวไปรวมกันที่วัดเพื่อถวายแก่วัด ซึ่งเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของชาวบ้านและวัดผ่านงานบุญประเพณี

ที่สืบทอดกันมา ในปัจจุบัน การนำร่องข้าวไปรวมกันที่วัดยังปฏิบัติสืบทอดกันมาเช่นเดิม แต่ร่องข้าวที่ชาวบ้านนำไปรวมกันที่วัดนั้น ชาวบ้านต้องคัดเลือกร่องข้าวที่มีความสวยงามแปลกใหม่ เช่น ร่องข้าวรูปทรงหัวใจ แทนร่องข้าวรูปทรงเดิม อีกทั้ง ร่องข้าวรูปทรงแปลกใหม่นี้ยังกลายเป็นของฝาก ของที่ระลึกสำหรับลูกหลานที่กลับมาร่วมงานบุญกฐินเช่นกัน

ในอดีต การเรียนรู้และการถ่ายทอดวัฒนธรรม ภูมิปัญญาการจักสานก่องข้าวเป็นการถ่ายทอดจากสมาชิกในครอบครัวจากคนรุ่นสู่รุ่น โดยเด็ก ๆ จะเรียนรู้การจักสานก่องข้าวจากพ่อแม่เป็นการถ่ายทอดที่ปฏิบัติให้เห็นจริง ควบคู่ไปกับการทำกิจวัตรประจำวันของชาวบ้าน ซึ่งการถ่ายทอดความรู้โดยสมาชิกในครอบครัวนั้น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ของสมาชิกในครอบครัวมีความแนบแน่นมากยิ่งขึ้น ในปัจจุบัน ความรู้การจักสานก่องข้าวเป็นความรู้ที่มีอยู่ในสมาชิกกลุ่มจักสาน หรือผู้สูงอายุ เนื่องจากชาวบ้านมีค่านิยมส่งเสียลูกหลานให้มีการศึกษาที่สูงขึ้น และค่านิยมทำงานอย่างอื่น ทำให้เด็ก ๆ และคนหนุ่มสาวไม่สนใจที่จะเรียนรู้การจักสาน ส่งผลให้การถ่ายทอดวัฒนธรรมขาดช่วงและจำกัดอยู่ในกลุ่มสมาชิกและผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม โรงเรียนในชุมชนได้จัดทำหลักสูตรภูมิปัญญาการจักสานก่องข้าว เพื่อเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ไว้ในรูปแบบลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นหลักสูตรการเรียนรู้ท้องถิ่น เพื่อให้เด็กนักเรียนได้มีโอกาสเรียนรู้ทักษะการจักสานก่องข้าว อันเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าของชุมชน

การจักสานก่องข้าวของชาวบ้านในอดีตนั้น ชาวบ้านอาศัยวัตถุดิบที่มีในชุมชน ไม่จำเป็นต้องซื้อหาจากที่อื่น ทำให้การแบ่งปันปัจจัยในการจักสานก่องข้าว ของชาวบ้านนั้น เป็นไปในรูปแบบของการขอหรือหยิบยืมปัจจัยการจักสานได้จากเพื่อนบ้านโดยไม่ต้องซื้อ หรือหากต้องการตอบแทนน้ำใจจะเป็นการตอบแทนในรูปแบบสิ่งของหรือปัจจัยการจักสานเช่นกัน เป็นการแสดงออกซึ่งความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของคนใน

ชุมชน ในปัจจุบัน เมื่อการจักสานก่องข้าวเป็นการผลิตเพื่อขาย ส่งผลให้การขอหรือหยิบยืมปัจจัยการจักสานจากเพื่อนบ้านดังเช่นในอดีตนั้นหายไป ชาวบ้านที่มีความจำเป็นต้องซื้อปัจจัยบางอย่างสำหรับจักสานจากเพื่อนบ้าน จึงต้องซื้อโดยใช้เงินในการแลกเปลี่ยนจากเพื่อนบ้านแทนการตอบแทนด้วยปัจจัยการจักสานดังเช่นในอดีต

การจักสานก่องข้าวในอดีต จัดเป็นหน้าที่ของผู้ชายอีสานที่ต้องปฏิบัติ ซึ่งผู้ชายอีสานนั้นต้องมีความรู้ด้านการจักสานเพื่อผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน เป็นการถ่ายทอดความรู้จากพ่อสู่ลูกชายเพื่อเตรียมตัวสำหรับการเป็นหัวหน้าครอบครัวในอนาคต ส่วนผู้หญิงนั้น มีส่วนร่วมในการจักสานก่องข้าว คือ ช่วยเย็บฝาและทำยอกก่องข้าวและช่วยปั่นเชือกปอสำหรับทำสายคล้องก่องข้าว ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ ในปัจจุบัน ผู้ชายนิยมทำงานนอกบ้านหรือทำงานอย่างอื่นเพื่อหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว จึงไม่มีเวลาสำหรับจักสานก่องข้าว ส่งผลให้ผู้หญิงต้องทำหน้าที่จักสานก่องข้าวไว้ใช้ในครัวเรือนแทนผู้ชาย

ภูมิปัญญาการจักสานก่องข้าวกับพิธีกรรมความเชื่อการรักษาผู้ป่วย คือ พิธีสู่ขวัญ ซึ่งเป็นการรักษาผู้ป่วยความเชื่อโบราณของชุมชน ซึ่งชาวบ้านจะนำเครื่องคายที่สำคัญ ประกอบด้วยขัน 5 ไข่มด ข้าวเหนียว กล้วยน้ำหว่า ข้าวต้มมัด ฝ้ายผูกแขน และของใช้ส่วนตัวของผู้ป่วย ใส่รวมกันในก่องข้าวเพื่อทำพิธีกรรมการรักษาตามความเชื่อโบราณ นอกจากนั้นก่องข้าวยังมีความสำคัญกับความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน คือ พิธีสู่ขวัญข้าว ซึ่งในพิธีกรรมนี้ชาวบ้านจะนำใบคูณ ใบยอ ใบยาสูบ หมาก ไข่ ข้าวต้ม มัน น้ำเผือก และขัน 5 ดอกไม้ รูปเทียนใส่รวมกันในก่องข้าวเพื่อทำพิธีสู่ขวัญข้าวตามความเชื่อและเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ปกป้องรักษาข้าวของตนเองให้มีความอุดมสมบูรณ์ เพียงพอในการบริโภคตลอดปี ในปัจจุบันความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ยังคงสืบทอดกันมาแต่มี

การปรับเปลี่ยนรูปแบบตามการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นคือ ชาวบ้าน ไม่ได้นำเครื่องคายไปรวมกันในกองข้าวเช่นเดิม แต่นำกองข้าวใส่ข้าวเหนียวแล้วนำไปวางคู่กับชั้นที่ใส่เครื่องคายเพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมต่อไป

เมื่อการจักสานกองข้าวในปัจจุบันเปลี่ยนเป็นหน้าที่ของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงมีบทบาททางศาสนามากขึ้น เนื่องจากกองข้าวที่ใช้ในงานพิธีกรรมสำคัญของชุมชน เช่น กองข้าวสำหรับใส่ข้าวถวายพระสงฆ์รวมทั้งกองข้าวที่ใช้ในงานบุญต่าง ๆ นั้น ล้วนมาจากฝีมือการจักสานของผู้หญิง ซึ่งทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับในฐานะผู้ผลิตที่มีส่วนสำคัญในกิจกรรมหรือพิธีทางศาสนามากยิ่งขึ้น ถือว่าเป็นบทบาทของผู้หญิงกับกระบวนการผลิตเพื่อเชื่อมโยงสู่ความเชื่อทางศาสนา

จะเห็นได้ว่า กองข้าว มีคุณค่าในวัฒนธรรมอีสานซึ่งความผูกพันกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนอีสานอย่างแน่นแฟ้น แต่ในปัจจุบันพบว่า กองข้าวได้ถูกผลิตขึ้นเพื่อเป็นสินค้าอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านให้มีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น กระบวนการกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของกองข้าว นั้น ประกอบด้วย กระบวนการผลิตภายใต้มาตรฐานเดียวกัน ซึ่งเป็นการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดและผู้บริโภค ในการผลิตจึงต้องทำข้อตกลงร่วมกัน เพื่อให้การผลิตแต่ละครั้งมีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ คือ การกำหนดคุณภาพมาตรฐานของขนาด รูปทรง สี สัน และลายจักสานของกองข้าว ต้องได้มาตรฐานตามที่ตกลงกันไว้ หากไม่ได้ตามนี้จะต้องมีการพูดคุยว่ากล่าวตักเตือนกันสำหรับกระบวนการผลิตเพื่อให้ทันตามเวลาและความต้องการของลูกค้า จำเป็นต้องมีการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญของแต่ละคน กล่าวคือ การแบ่งงานเพื่อทำหน้าที่จักสานเส้นตอกสำหรับจักสานไว้ให้เพียงพอ การแบ่งงานเพื่อซ่อมสีเส้นตอกให้ได้สีตามข้อตกลงและตามมาตรฐานที่กำหนดไว้ การแบ่งงานเพื่อทำหน้าที่จักสานขึ้นรูปเป็นกองข้าวให้ได้รูปทรงตามที่ผู้บริโภคกำหนด

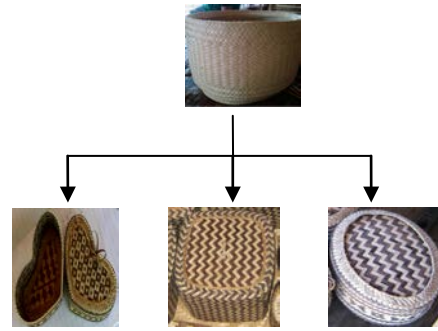
และต้องการ และการแบ่งงานเพื่อทำหน้าที่เย็บกองข้าวหลังจากที่ได้รูปทรงกองข้าวตามที่ต้องการแล้ว การเย็บกองข้าวเป็นขั้นตอนสุดท้ายก่อนเตรียมกองข้าวที่เสร็จแล้วสำหรับขายและส่งให้ลูกค้าตามเวลาที่กำหนด กองข้าวจะกลายเป็นสินค้าได้นั้น ต้องมีการกำหนดราคาของตัวมันเองขึ้นมา เพื่อให้กองข้าวมีราคาและมีมูลค่าการแลกเปลี่ยน โดยการกำหนดราคาจากต้นทุนการผลิต การกำหนดราคาจากทักษะความชำนาญที่จำเป็นต่อการจักสาน กล่าวคือ กองข้าวรูปทรงใดที่จักสานยากจะมีราคาสูงกว่ากองข้าวรูปทรงทั่วไป เช่น กองข้าวรูปทรงหัวใจ และรูปทรงสี่เหลี่ยม เป็นรูปทรงที่จักสานยากทำให้มีราคาสูงกว่ารูปทรงอื่น และการกำหนดราคาจากความนิยม คือ หากกองข้าวรูปทรงใดได้รับความนิยมมากจะมีราคาสูงมากขึ้น

เมื่อมีสินค้าแล้ว จำเป็นต้องมีการสร้างช่องทางการจำหน่ายสินค้าจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้สินค้าเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น ซึ่งการสร้างช่องทางการจำหน่ายโดยการออกร้านสาธิต คือ การจัดแสดงโชว์สินค้าตามกิจกรรมและงานเทศกาลที่ได้รับการเชิญชวนให้ไปออกร้านแสดงสินค้า การสร้างช่องทางการจำหน่ายแบบการเปิดร้านแบบไม่เป็นทางการ คือ การสร้างร้านค้าผ่านสถานที่ตั้งของกลุ่มจักสานเป็นพื้นที่ที่ให้ผู้ที่สนใจและต้องการซื้อสินค้า ได้เข้ามาชมและสามารถสั่งสินค้าที่ต้องการกับประธานกลุ่มได้โดยตรง การสร้างช่องทางการจำหน่ายผ่านการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ และช่องทางอินเทอร์เน็ต และการสร้างช่องทางการจำหน่ายโดยสร้างสัญลักษณ์การค้าของทางกลุ่ม คือ การออกแบบตราสัญลักษณ์ของสินค้าให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

นอกจากนั้น กระบวนการที่ส่งผลให้กองข้าวกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม โดยการให้คุณค่าและความหมายผ่านผู้บริโภค 2 กลุ่ม คือ ผู้บริโภคที่รับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ซึ่งลูกค้ากลุ่มนี้มักจะซื้อกองข้าวรูปทรงกลมแบบดั้งเดิม และนิยมซื้อกองข้าวให้มีขนาดพอเหมาะสำหรับการใช้ประโยชน์ และผู้บริโภคที่เป็นคนในเมือง หรือผู้บริโภคที่เป็นคนต่างถิ่น

สำหรับลูกค้ากลุ่มนี้ ไม่ได้บริโภคข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก จึงนิยมซื้อก๋วยเตี๋ยวที่มีรูปทรงแปลกใหม่ สวยงาม และมีขนาดเล็ก เช่น ก๋วยเตี๋ยวรูปทรงหัวใจ เพื่อนำไปเป็นของฝากหรือของที่ระลึกแก่เพื่อนและคนรู้จัก จะเห็นว่าการให้ความหมายและคุณค่าของก๋วยเตี๋ยวนี้เป็นการบ่งชี้ถึงรสนิยมและการนำก๋วยเตี๋ยวไปใช้ประโยชน์ต่อ

การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ ที่เข้ามาสนับสนุนให้ชุมชนมีรายได้ คือ หน่วยงานท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบล ได้ส่งเสริมให้นำภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชนมาสร้างสรรค์เป็นสินค้าที่สร้างงานสร้างรายได้แก่ชุมชนเอง อย่างเช่น การสนับสนุนให้เกิดการจัดตั้งกลุ่ม การสนับสนุนงบประมาณในการพัฒนาและการฝึกอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพฝีมือการจักสานของสมาชิกกลุ่ม การสร้างพื้นที่จำหน่ายสินค้า ผ่านระบบอินเทอร์เน็ตหรือผ่านการจัดกิจกรรมของหน่วยงานดังกล่าว จากการสนับสนุนและความพยายามในการพัฒนาของหน่วยงานนั้น ทำให้ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มจักสานได้มีโอกาสสัมผัสกับผู้บริโภคโดยตรง เช่น จากการออกร้านสาธิตหรือออกร้านแสดงสินค้า ส่งผลให้ตัวผู้ผลิตนี้ได้เข้าใจและทราบถึงความต้องการและค่านิยมของผู้บริโภค นำไปสู่การผลิตสินค้ารูปแบบใหม่ที่เป็นที่นิยมของผู้บริโภค จนทำให้ตัวก๋วยเตี๋ยวเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านรูปลักษณะและหน้าที่ คือ จากก๋วยเตี๋ยวรูปทรงเดิมเปลี่ยนเป็นรูปทรงแปลกใหม่ เช่น ก๋วยเตี๋ยวรูปทรงหัวใจ ซึ่งรูปทรงที่เปลี่ยนไปนี้ย่อมส่งผลต่อบทบาทหน้าที่ของตัวมันเองเปลี่ยนจากใส่ข้าวเหนียวเป็นใช้สำหรับทำสิ่งอื่น สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้ก๋วยเตี๋ยวกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

ภาพที่ 1 ก๋วยเตี๋ยวรูปทรงดั้งเดิม และก๋วยเตี๋ยวรูปทรงใหม่ที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ตารางที่ 1 แสดงหน้าที่ของก๋วยเตี๋ยวรูปทรงดั้งเดิม และหน้าที่ของก๋วยเตี๋ยวรูปทรงใหม่ที่เป็นสินค้าทางวัฒนธรรม

ก๋วยเตี๋ยวรูปทรงกลมแบบดั้งเดิม	ก๋วยเตี๋ยวรูปทรงหัวใจสี่เหลี่ยม และวงรี
<ol style="list-style-type: none"> 1. ภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวเพื่อถวายพระสงฆ์ 2. ภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวเพื่อรับประทานของสมาชิกในครัวเรือน 3. ภาชนะสำหรับใส่ข้าวเหนียวเพื่อรับประทานเมื่อต้องออกไปทำไร่นา 4. สิ่งของที่มีความสำคัญในพิธีกรรมความเชื่อโบราณของชุมชน 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เป็นของฝาก และของที่ระลึก 2. เป็นภาชนะสำหรับเก็บของขนาดเล็ก 3. เก็บเครื่องสำอาง 4. เก็บเศษเหรียญ

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

คุณค่าของก๋วยเตี๋ยวในวัฒนธรรมอีสาน เป็นคุณค่าที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในหลายๆ ด้าน เป็นภูมิปัญญาที่ใช้ประโยชน์ได้จริง ตลอดจนเป็นภูมิปัญญาที่มีความงามของงานหัตถกรรมผสมผสานอยู่ด้วย เป็นคุณค่าที่ก่อให้เกิดการสานสัมพันธ์ของชุมชน

ให้แน่นแฟ้น ซึ่งแสดงออกผ่านกิจกรรมการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมที่เรียกว่า การลงช่วง ของชุมชนและงานบุญกฐิน มีการเรียนรู้และการถ่ายทอดวัฒนธรรมภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่น การแบ่งปันปัจจัยในการจักสานก่องข้าวของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับการแบ่งงานกันทำระหว่างเพศ ตลอดจนการจักสานก่องข้าวกับพิธีกรรมความเชื่อการรักษาผู้ป่วย คือ พิธีสู่ขวัญ ความเชื่อเรื่องความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน คือ พิธีสู่ขวัญข้าว และบทบาทของผู้หญิงสู่กระบวนการผลิตเชื่อมโยงความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็น การแสดงให้เห็นถึงคุณค่าของก่องข้าวในวัฒนธรรมอีสาน ที่มีความสำคัญกับวิถีชีวิตของคนอีสาน ในด้านสังคมและวัฒนธรรมผ่านคุณค่าด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นและคุณค่าด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน

ในปัจจุบัน การจักสานก่องข้าว เป็นการผลิตเพื่อการค้า ซึ่งเป็นการทำก่องข้าวให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่มีกระบวนการผลิตภายใต้มาตรฐานเดียวกัน ซึ่งในอดีตนั้น การจักสานก่องข้าวของชาวบ้านเป็นการผลิตเพื่อการใช้ประโยชน์ ชาวบ้านจึงคำนึงถึงคุณค่าการใช้ประโยชน์และการใช้งานได้จริง รวมทั้งคำนึงถึงความทนทานเป็นหลัก ไม่มีการควบคุมการผลิตภายใต้มาตรฐานเดียวกันเหมือนในปัจจุบัน แต่เมื่อเป็นการผลิตเพื่อขายผู้บริโภคหรือลูกค้าจะเป็นผู้กำหนดมาตรฐานที่ตนเองต้องการทั้งขนาด รูปทรง สีสัณ และลายจักสานของก่องข้าวให้ได้ตามที่ต้องการทั้งหมด ดังนั้น การจักสานก่องข้าวแต่ละครั้งจึงต้องเป็นการผลิตแบบมีมาตรฐานเดียวกัน โดยการความเข้าใจและข้อตกลงร่วมกันระหว่างประธานกลุ่มและสมาชิกกลุ่มจักสาน เพื่อให้ก่องข้าวที่ผลิตขึ้นมานั้นมีมาตรฐานเดียวกันทั้งขนาด รูปทรง สีสัณ และลายจักสานของก่องข้าว เป็นเกณฑ์ในการกำหนดคุณภาพของก่องข้าว นอกจากนี้ยังรวมถึงการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญของแต่ละคน เพื่อให้ทันตามความต้องการของ

ผู้บริโภค ซึ่งเกิดแบ่งงานในการจักสานดังนี้ การแบ่งงานเพื่อทำหน้าที่จักสานเส้นดอก การแบ่งงานเพื่อย้อมสีเส้นดอก การแบ่งงานเพื่อทำหน้าที่จักสานขึ้นรูปเป็นก่องข้าว และการแบ่งงานเพื่อทำหน้าที่เย็บก่องข้าว ซึ่งกระบวนการผลิตเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิด ของ Adorno (อ้างถึงใน นันทวัฒน์, (2545) ที่เสนอว่า ลักษณะที่สำคัญของการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าคือ มีกระบวนการผลิตภายใต้มาตรฐานเดียวกัน ทำให้สินค้าที่ถูกผลิตขึ้นมานั้นมีลักษณะ“เหมือนกันทั้งหมด (identical)” หน้าตาของสินค้าทางวัฒนธรรมมีมาตรฐานเดียวกันหรือเหมือนกัน และยังสะท้อนถึงการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญ ซึ่งเป็นการจัดองค์กรแบบอุตสาหกรรมที่แบ่งซอยคนกับงานออกจากกัน อย่างซับซ้อน ตามหลักการแบ่งงานกันทำและลัทธิผู้ชำนาญการ ภายใต้กรอบของแนวคิดอุตสาหกรรมวัฒนธรรม (Culture industry)

ในส่วนของการเปลี่ยนแปลงด้านรูปลักษณะของก่องข้าว ที่เปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเดิม ซึ่งรูปแบบของก่องข้าวที่แปลกใหม่นี้ เป็นการกำหนดโดยความต้องการของผู้บริโภคและตลาดอย่างแท้จริง ซึ่งกระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้านี้มีทั้งด้านบวกและด้านลบ ซึ่งด้านบวกคือ เป็นการตอบสนองความต้องการผู้บริโภคได้อย่างเต็มที่ และด้านลบคือ ส่งผลให้เอกลักษณ์ดั้งเดิมของวัฒนธรรมลดเลือนไป ซึ่งสอดคล้องกับ สิบพงศ์ หงษ์ภักดี (2548) ที่เสนอว่า การทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้านี้มีทั้งด้านบวกและด้านลบ ด้านบวกคือ สามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ซื้อได้ และด้านลบคือ ทำให้ลักษณะทางศิลปะดั้งเดิมลดหายไป เพราะความต้องการของผู้ซื้อเบี่ยงเบนไปในทางวัฒนธรรมและความพึงพอใจในลักษณะงานที่ใกล้เคียงกับวัฒนธรรมของตนเอง ส่งผลให้วัฒนธรรม และศิลปกรรม เข้าสู่ภาวะถดถอยด้านเอกลักษณ์ในที่สุด นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับ Cohen (1988 อ้างถึงใน สิบพงศ์, (2548) ที่กล่าวว่า กระบวนการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าเป็นลักษณะของการทำซ้ำบ่อยๆ และในที่สุดความเป็นของแท้ (Authenticity) ก็

ถูกแทนที่ด้วยการทำเพื่อเป็นสินค้า (Commoditization) และจะส่งผลให้ความเป็นของแท้ถูกลดบทบาทในที่สุด

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิฑูรธ์ จำรัสพันธ์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ผู้ให้คำแนะนำ รูปแบบการคิด การเขียน และการพัฒนาการทำ วิทยานิพนธ์และการดำเนินการวิจัยของศิษย์เรื่อยมา และคณาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาทุกท่านที่คอยอบรมสั่งสอนและประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ศิษย์

เอกสารอ้างอิง

- กฤติกร กล่อมจิต และบุญเลิศ มรกต. 2545. การศึกษา
หัตถกรรมการจักสานครุฑน้อยบ้านสะอาน
ตำบลห้วยเหนือ อำเภออุซันธุ์ จังหวัดสระ
เกษ. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการ
วัฒนธรรมแห่งชาติ.
- กาญจนา แก้วเทพ. 2541. เมื่อสื่อส่องและสร้าง
วัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: ศาลาแดงจำกัด.
_____ 2545 สื่อสารมวลชน:
ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่3.
กรุงเทพฯ: ศาลาแดง.
- _____ 2547. ทฤษฎีและแนวทางการ
สื่อสารมวลชน. พิมพ์ครั้งที่4. กรุงเทพฯ: ไฮ
เออร์ โปรดักส์.
- นันทวัฒน์ ฉัตรอุทัย. 2545. เหลียวหน้าแลหลัง
วัฒนธรรมป๊อป. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยา
สิรินธร (องค์การมหาชน)
- ปิยะนุช พยัคฆพงศ์. 2549. การศึกษา คุณค่าผ้า
ทอข้อมครามในกระแสดทุน. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- วาริน จันทศรี และคณะ. 2546. รายงานฉบับสมบูรณ์

งานหัตถกรรมผู้ไท : การใช้วัสดุ ภูมิปัญญา
และความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในเรือนผู้ไท.

ขอนแก่น: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2532. เครื่องจักสานในประเทศไทย.
กรุงเทพฯ: โอ เอส พรีนติ้ง เฮาส์.

ศุจิตต์ วงษ์เทศ. 2551. ข้าวปลาอาหารไทย ทำไม มา
จากไหน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการ
พิมพ์.

สืบพงศ์ หงส์ภักดี. 2548. กระบวนการทำหัตถกรรม
ท้องถิ่นให้กลายเป็นสินค้าที่ระลึกสำหรับ
นักท่องเที่ยว กรณีศึกษา บ้านบ่อสร้าง อำเภ
สันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.